

Onze Krijgsgevangenen in Duitschland

E officier die bevel voerde over het detachement dragonders dat ons naar Duitschland voerde, deed het troepje, dat zich pijnlijk voortsleepte in de heete Augustuszon, van tijd tot tijd even stilstaan. Men denke niet dat hij het deed uit bezorgdheid om ons! 't Werd niet gedaan om ons wat te laten rusten,

neen, men wilde ons alleen gereed maken voor de grootheid en de ontzaglijkheid van het "Uber alles!". Naar de olmen kijkend langs den rand van den weg, zegde hij met geestdrift: "Dat zijn Deutsche boomen!" In eene herberg waar hij op onze gezondheid een glas bier dronk: "Duitsch bier!"

Van af de eerste oorlogsdagen tot op het einde van onze gevangenschap hebben wij dien aangeleerden en ongelooflijken hoogmoed kunnen meten, geboren uit brutale kracht en potsierlijke zelfgenoegzaamheid, van een volk dat gloeide van pretentie. Later, toen er na maanden die lang waren als jaren, weer eenige hoop kwam in onze verstompte zielen, met de zekerheid van de revanche, konden wij waarnemen dat de tegenslagen hun hoogmoed volstrekt niet verminderden, en dat zij dien ommekeer der dingen toeschreven aan oorzaken die met hunne persoonlijkheid niets gemeens hadden. Zelfs nu, dat de toestand voor de Duitschers toch duidelijk is, ondervinden de geallieerden dit bijna dagelijks, en kunnen zij vaststellen wat een trotsche vereering de Duitscher voor zich zelf heeft. Men zou er moeten om lachen, ware het niet zoo verontrustend!

Die blinde aanmatiging, dit geloof in zijne zending van heerscher en meester vormt den grondslag van zijne vaderlandsliefde. Ik oordeelde het noodig deze beknopte verklaring van dien bijzonderen geestestoestand te geven, om den lezer te doen begrijpen dat, zoo de Duitscher ons als slaven behandelde, hij ernstig meende daartoe het recht te hebben.

* * *

Het grootste deel der Belgische krijgsgevangenen kwamen in

Duitsche troepen op marsch door een brandend dorp (1914).

Duitschland in de maanden Augustus, September en October, op een oogenblik dat er, zooals de Duitschers met een glimlach zegden, "niets gereed was om hen te ontvangen".

De talrijkste groepen, naar Duitschland gebracht te voet of

in veewagens, werden meestendeels naar Hannover gezonden en verdeeld over Munster, Celle en Soltau. Eindeloze reis, waarvoor geene bevoorrading was voorzien, en die sommigen hebben afgelegd met als eenig voedsel een beetwortel ergens op een veld uit den grond getrokken.

Munster was een Duitsch legerkamp. Eenige krijgsgevangenen werden ondergebracht in de barakken die door de troepen, naar de verschillende gevechtsterreinen gezonden, waren verlaten. Maar velen onder hen werden te hoop gedreven in eene omheining waar tien reusachtige tenten inderhaast waren opgericht. Deze tenten konden 500 man bevatten, wanneer men ze op elkaar legde; men stopte er 800 in.

Belgische gevangenen komen in 't kamp toe:

Te Soltau ging het nog beter. Daar stonden ze eenvoudig voor de vlakke heide, en dadelijk werden er eenige hectaren omheind. Met gestolen schoppen, met zakmessen, met de nagels trachtte men eenige hopen te graven, en, tegen elkander aangedruimd zocht men wat beschutting tegen de koude.

Die hopen waren al niet veel beter dan die van een vos of een konijn. Sommige werden fijn afgewerkt en voorzien van eene dubbele zoldering die aan de inzittenden toeliet aan de verschillende karweien te ontsnappen. Die katacomben duurden slechts enkele weken; toen beslisten de Duitschers dat wij zelf ons eigen kamp zouden oprichten. Zonder rekening te houden met bekwaamheid of vakkennis, kreeg ieder man zijn werk, in 't wilde weg; ze moesten allemaal 't zelfde werk doen, eerst het verdragen van balken en planken, dan het gelijkmaken van den grond, later het bouwen van de barakken.

In de eerste dagen onzer gevangenschap werden wij zeer slecht gevoed. Elke krijgsgevangene herinnert zich nog wel zekere soep van "koeidarmen" en van verdorven visch die de lucht verpestte op 500 meter afstand van de keukens. Ik herinner mij ook nog een beetwortelsoep welke de lange rij gevangenen bij het terugkomen van de keuken aanzette in koor en zonder maat een geloei uit te stooten dat alle menschen-hoeders, behalve onze bewakers, had moeten verteederen.

In 't kort, wij kregen elken dag: 's morgens eene kom koffie en 300 gramm'n brood, rantsoen dat later op 250 gramm'n

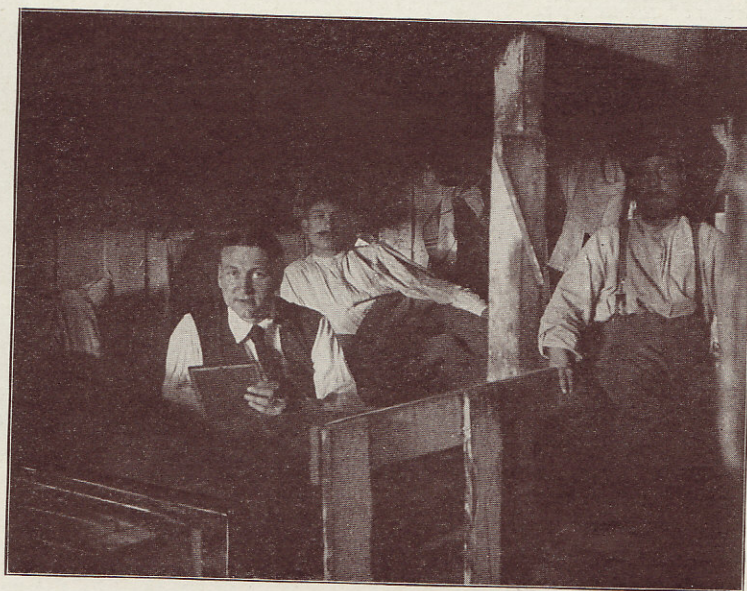
gebracht werd. 's Middags de slappe soep voornoemd, en 's avonds nog eens koffie of een soort afkooksel van meel uit bedorven boonen. Men kan wel raden of wij door dit stelsel gezonde kleuren kregen. Die eerste maanden waren verschrikkelijk hard. Wij wisten niets over 't verloop van den oorlog, ofwel vernamen we uit den mond van een lichtgeloovigen schildwacht dat Belfort was ingenomen en Kales was bezet. Wij kregen niet het minste nieuws van onze familie, en bijna niemand bezat eenig geld, dat ons ten anderen tot niet veel zou gediend hebben. Wij wisten niet wat de toekomst ging zijn, al dachten wij wel dat de oorlog niet lang zou duren. Dat eeuwig wachten en die voortdurende teleurstelling was een der ergste folteringën van de 50 maanden gevangenschap.

— Het was een tijdstip van onzekerheid. Heelemaal afgezonderd van de wereld, kregen wij den indruk op eene andere planeet te zijn overgebracht, en wij moesten zelf heelemaal ons leven inrichten, van af de gewoonste s'offelijke noodwendigheden tot de verstandelijke behoeften, op gansch nieuwe en zeer bedriegelijke grondslagen. Vereenigd in vaste vriendengroepjes, volgens ieders aard en genegenheid, kwamen wij het zedelijk lijden te boven, en in de mate van onze schamele middelen verminderden wij de ellende waarin de Duitse overheid ons liet vergaan.

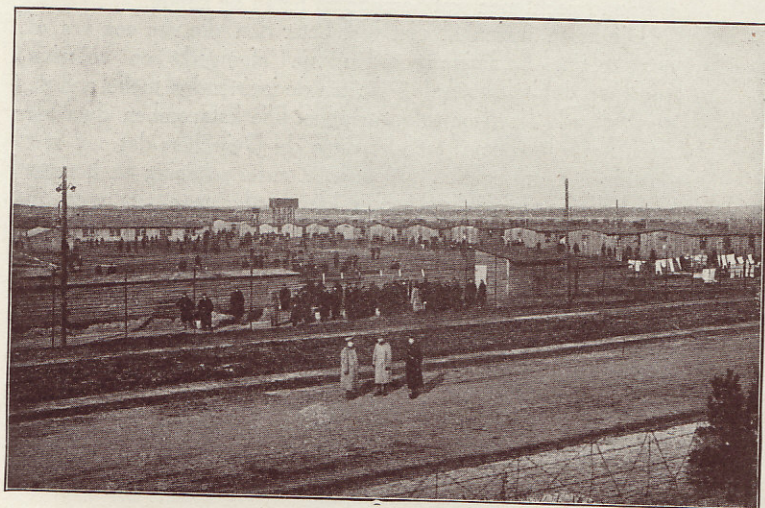
Onze gezondheidstoestand liet de Duitschers koud, we moesten ons enkel, op dezelfde wijze en op vaste tijdstippen tegen typhus laten inenten, wat heelemaal onnoodig was en waar wij koortsig en ziek van terugkwamen, en waarvan er velen, bij gebrek aan voorafgaand onderzoek, volstrekt niet

Kamp van Soltau.

Gevangenen in het kamp van Hameln.

Kamp van Soltau.

terugkwamen. Het zou misplaatst zijn onder die voorwaarden te spreken van eenige bezorgdheid van de zijde der kampoverheden. Zonder linnen, gekleed in de lommen die zij droegen op den dag hunner gevangenneming, velen zelfs zonder mantel en sommigen met pantoffels als eenig schoeisel, trokken wij enkel onze schoenen uit om de voeten te wassen; dit wil zeggen dat velen onder ons gedurende drie maanden hunne teenen niet aan het licht hebben getoond tenzij door de gaten van hun zolen. Men vergeve mij een beetje den draak te steken ondanks de treurige herinneringen, maar 't is het beste wat men er

mee doen kan, en het heeft dit voor op de behandeling die de Mofen ons deden ondergaan, dat het niemand kwaad doet.

Tweemaal per week kwamen er een hoop schildwachten de omheining ingestormd, zoowel te Soltau als te Munster of te Celle, om er volk te halen voor de karweien. Karweien voor de ontginningen, karweien voor 't bouwen van barakken, karweien voor de keuken, — en eindelijk, de karweien voor de gemakken bijzonder voorbehouden aan de vrije beroepen. Ik heb de roerende heugenis bewaard van een vriendelijken professor bij de Faculteit van Rijsel die gedurende zes maanden met een filosofisch gelaten glimlachje, eindeloos de wacht hield bij het voorhistorisch plaatsje.

In een hoek bijgedreven met knodsen, sabels en door de hulp van doghonden, afgericht op militaire Russische wijze, werden we met den revolver dreigend achter ons, naar de verschillende werkhuizen gedreven. Ofschoon alle werk loon verdient, naar het volk zegt, werkten wij voor den Koning van Pruisen, want wij kregen niet alleen te weinig voedsel voor dit werk, maar

Het binnenste van eene barak.

He: kamp van Soltau gedurende den Winter.

zelfs de schildwachten aan wie wij eenig geld gaven om ons uit het naaste dorp een haring of een pot honing mee te brengen, waren door den band den volgenden dag aangestast door een volledig geheugenverlies, en het zou onkiesch geweest zijn hen daar op te wijzen.

Eigenaardig is het dat de Duitschers, al begrepen zij dadelijk welk nut ze konden trekken uit dien toevoer van werklieden die wij waren, eenigen tijd hebben gewacht eer zij die op redematige wijze aanwendden. Het is slechts in de eerste maanden van 1915 dat zij aanvingen de gevangenen te gebruiken voor het ontginnen hunner meest woeste gronden, en ze te verdeelen over de verschillende nijverheidscentrums, volgens de noodwendigheden geschapen door eene strenge mobilisatie.

In dien tijd werd Munster bijna heelemaal overgebracht naar Soltau, waar 25.000 Belgen waren bijeengebracht om naar

Kamp van Soltau (kolonie van Lichtenhorst).
Gevangenen aan 't werk voor het droogleggen van moerassen.

links en rechts verspreid te worden. Van dit getal werden de acht tienden gebruikt voor de zout- en koolmijnen, het afhakken der bosschen, de landbouwwerken, de heideontginning, de droogleggings- en draineeringswerken, het bouwen van modeldorpen, enz.

De Duitschers gaven aan die detachementen den naam van Kommando's, en talrijke ouders moeten nog wel met een benepen hart terugdenken aan Cordingen, Bohmte, Muggerbuggermore, enz. Ieder van die plaatsen was een hel. Vele kameraden zijn er omgekomen van koude, honger, of tengevolge van slechte behandeling. Iedereen weet tegenwoordig wat die zeer Deutsche instelling is van den "paal"; ik heb op zekeren winterdag, te Cordingen twaalf van mijn landgenooten

in den ijzigen wind half gekleed aan een paal zien staan, vier uur lang, in de sneeuw tot bijna aan de knieën. Een heel boek zou niet toereikend zijn om die gruwelijke tooneelen met hun angstwekkende ellende te beschrijven. Ik heb getracht dit te doen in mijn boek *Les Ronces de Fer* verschenen in *La Renaissance d'Occident*; alle aantijgingen die daarin voorkomen heb ik zelf nauwgezet, gecontroleerd en onderzocht gedurende mijne vier jaar galeïstraf.

Met verwijfde wreedheid vonden de Deutsche beulen er soms plezier in naar de verste streken van Silezië of naar een verloren hoekje van Brandenburg een Belg te zenden heelemaal alleen met een dertigtal Russen. Men kan wel denken dat de gesprekken en de gedachtenwisseling beperkt bleven hij eenige gewone gebaren. Kan men zich het moreele lijden verbeelden van een ongelukkige die op die wijze aan zijn lot is overgelaten? De zwaarste beproeving viel te beurt aan de gevangenen die aangewezen werden voor de zoutmijnen. Gedwongen een slavenwerk te verrichten op zes tot negenhonderd meter diep, de oogen gekwetst of verbrand door de stekende klaarte van de zoutlagen,

Gasthuis van het kamp van Soltau.

ONZE HELDEN

kwamen zij aan den dag uitgeput, ontzenuwd, gebroken, spuwden bloed, en hunne gezondheid was voor immer geknakt.

De meest gezochte arbeid, vermits er geen was dat we niet moesten doen, was de veldarbeid. Het kon lukken dat men in de hoeve of op het grondbezit bij een baas te recht kwam die

Gedenkteeken aan de overleden gevangenen in het kamp van Parchim opgericht.

wat goedgehartig zou zijn of er om bezorgd de krachten te sparen van zijn slaven die, om deze reden, beter gevoed werden.

Waartoe dient het de vervelende lijst op te sommen van al de ambachten? Wat mij betreft was ik beurtelings, waarschijnlijk omdat ik bij de "intellectueelen" stond gerangschikt, timmerman, metsler, kantonnier, houthakker, aardewerker, hovenier, arbeider in een koolmijn, riethakker in de moerassen en sjouwer in een suikerfabriek.

't Is al gelijk. Wat men ook geweest is, de uitslagen waren dezelfde. Men verloor bij al die stielen de gezondheid, de levensvreugd, het vertrouwen. Overal ontmoetten wij vijandigheid, plagerij of haat. En wat verbazend is, geen Duitscher 't zij burger of soldaat, 't zij imperialist of socialist, 't zij katholiek, protestant of israëliet, die wij op onzen weg ontmoetten, heeft ooit willen toegeven dat Duitschland de oorzaak was van het uitbreken van den oorlog. Allemaal trachtten zij integendeel, en soms op zoo honigzoete manier, ons te overtuigen van de onschuld en de zuivere inzichten van het deugdzame Germanje, tot ze inzagen dat hun rede-neering toch geen geloof vond. Ik ben zeker dat ze te goeder trouw waren, en dat vind ik juist veel gevaarlijker dan wanneer ze gehucheld hadden.

Onder dit stelsel werd ons verzwakt gestel vatbaar voor alle ziekten, longziekten, rhumatism, huidziekten, maagziekten, dysenterie, enz. Talrijke besmettingen, waaronder een soort typhusziekte, afkomstig uit Rusland,

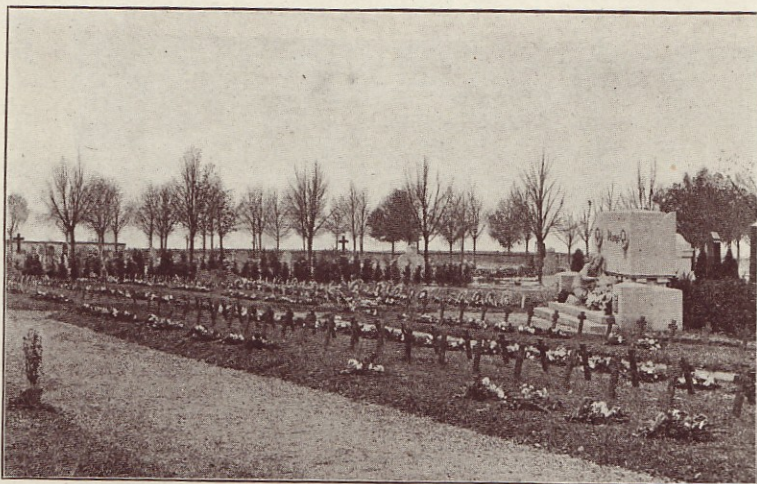
werden overgezet door het ongediert waarvan men zich onmogelijk heelemaal kon ontdoen tengevolge van het voortdurend samenzijn. Al toonden sommige Deutsche doktors, gemobiliseerde burgers, zich ten onzen opzichte bij de verpleging menschelijk en welwillend, de krijgsdoktors daarentegen waren onmen-

Lijktschuldigheid van een Belgisch gevangene in het kamp van Parchim.

schelijk brutaal. Zij beschikten ten anderen, wat materieel en medecijnen betreft, over een bespottelijk minimum van middelen. En men kan wel raden dat dit dan nog bijna uitsluitend voor de Deutsche soldaten werd besteed. Om in het hospitaal aangenomen te worden moest men werkelijk den dood nabij zijn. Daar zijn er maar weinigen die 't genot van een min of meer fatsoenlijk bed hebben gekend. Gewoonlijk werden de zieken, echte zieken, want er was geen denken aan "zijn karot te trekken", terug naar hunne barak gezonden met eene vrijstelling van karwei en met drie of vier tabletten aspirine volgens het ernstige van het geval. Want de aspirine, algemeen lapmiddel, moest in beginsel alle ziekten genezen. De chirurgie werd bij voorbeeld beter uitgeoefend dan de geneeskunde.

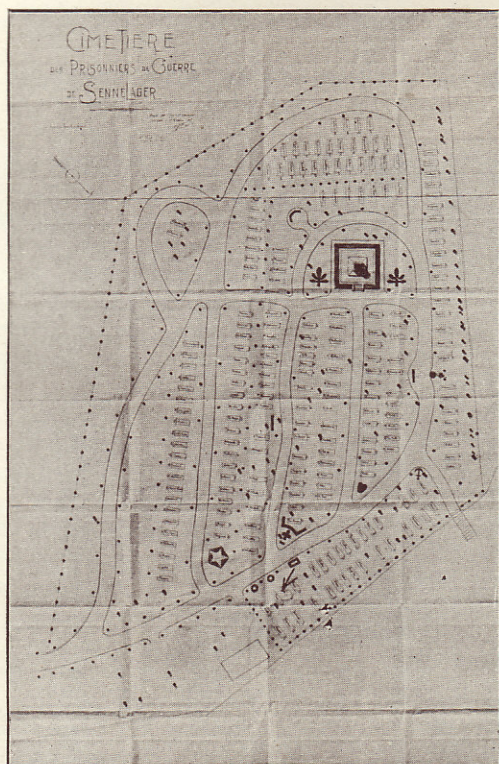
De werkongevallen, die natuurlijk veel voorkwamen, daar meestal de gevangenen, in 't wilde weg aangeduid voor het werk, dit niet kenden, boden aan de Deutsche chirurgen dikwijls de gelegenheid om hunne werkelijke talenten te toonen. Met handigheid en nauwgezetheid deden zij dit werk, maar de zorgen na de operatie, bijna even belangrijk als deze zelf, lieten veel te wenschen over.

Begraafplaats van het kamp te Giessen.

De algemeene sterfte die aanvankelijk onbeduidend was, werd steeds erger, naarmate de maanden jaren werden, en nam in 1918 tijdens de besmetting der Spaansche griep die in ons eene gemakkelijke prooi vond, angstwekkende verhoudingen aan.

De eerste onzer kameraden, die te Soltau stierven, toen het kamp nog volstrekt niet in orde was, werden op de treurigste wijze ten grave gebracht; gansch naakt in eene dunne deken gerold, werden zij in een grafkuil neergelaten op een terrein dat later het maar al te bevolkte kerkhof zou worden. En degenen die in het kamp zelf stierven hadden dan nog den troost om zich heen hunne landgenooten en vrienden te weten die hun het heengaan verzachtten. Maar hoe wreed moet het lot geweest zijn van degenen die ergens afgezonderd in een ver kommando te sterven lagen te midden van vreemdelingen, vijanden, zonder de laatste hulp van een troostwoord.

Plattegrond van de begraafplaats te Sennelager.

Misschien is het hier de plaats om een woord te zeggen over de saamenhoorigheid waarmede wij voor ons leven zorgden en streden tegen de onverbiddelijke wreedheid der Duitschers. Het waren povere barreelen opgericht tusschen onze zwakheid en de booze macht van den vijand, en onvermoeid bouwden wij ze weer op telkens als hij ze vernietigde: *Weldadigheidsbureelen, Kleedingswerk, Werk van de verduurzaamde Melk*. Naast deze gezamenlijke pogingen, die wel lofwaardig waren wanneer men denkt aan onze povere middeltjes, namen eenige afzonderlijke personen de edelmoedige taak op zich ter hulp te komen aan de meest noodlijdende gevangenen.

Van af het einde van 1915 begon het leven in de groote kampen, centra van waaruit de kommando's werden aangevuld, vasten vorm te krijgen. Hard en pijnlijk in de kleine werkdetachementen, was dit leven betrekkelijk licht in de groote kampen. Dit is te begrijpen. Al wat onze verbeelding en onze geest konden vinden, wat ons aanpassingsvermogen en onze filosofie konden ontdekken, brachten wij saam om uit den

toestand al het genot en al de verzachting mogelijk te halen, Het beetje minder slecht voedsel dat de Duitschers ons gaven, was niet meer het eenige waarmede wij onzen honger bestreden. Pakjes met eetwaren konden ons uit het buitenland gezonden worden.

Te Cellelager.

In 1916 werden de verzendingen uit België aan zoo strenge beperkingen onderworpen dat wij werkelijk niet meer konden rekenen op eenig voedsel van onze familie. Het was ongeveer rond dien tijd dat de Fransche Regeering op verzoek van de Belgische Regeering, een zeer gelukkig initiatief nam zonder hetwelk wij van honger zouden zijn omgekomen. Zij deed ons, evenals aan hare landgenooten twee-en-half kilo beschuit per week zenden. Deze weinig smakelijke maar wel voedzame beschuiten werden het hoofdbestanddeel van onze voeding. Met twee beschuiten en een sneedje worst dineerden wij als prinsen. In 1915 en 1916 kwamen de pakjes ons nog al geregeld toe, al waren ze geopend, bepoeteld en dikwijls half leeg. Maar van af 1917, toen de gevangenen geregeld werden weggezonden voor de werken, geraakten onze pakjes verloren op den dool, of kwamen denkkelijk in andere handen.

Internationaal weldadigheidskomiteit onder de gevangenen in het kamp van Soltau opgericht.

Wij hadden het recht twee brieven en twee kaarten per maand te schrijven. Eenige onzer landgenooten, onder dewelke ik moet vermelden de onderofficieren Louvet en Van de Waele,

wisten er echter door behendigheid en durf toe te komen de lokalen der Deutsche censuur binnen te dringen, en gedurende twee jaren werden vele brieven ter sluik weggezonden. Meer mag ik er niet over zeggen, maar ik weet dat aldus, langs een ingewikkelden en langen weg zekere inlichtingen aan de Belgische militaire overheid werden overgemaakt.

In dien tijd stond aan het hoofd van het kamp van Soltau een kolossale Duitscher, genaamd Baeckelmann. Die vent was een kunstminnaar, en nam den schijn aan de artisten onder zijn bescherming te nemen. Hij verschafte hun doek en kleuren, en hij betaalde hen dan met een dubbel rantsoen soep. Het spreekt van zelf dat er onder ons eenige schilders waren die, om het gemoed van dezen almachtigen en dommen liefhebber te verteederen, voor hem eenige cinegetische teekeningen uitvoerden die een overweldigenden indruk moesten maken, en zooals geene academie ter wereld, hoe verlicht zij ook weze, zou durven goedkeuren. Maar deze stoute opvattingen, eens dat zij in de galerij van den commandant hingen deden zijn massale vreugde over het bezit van die eenige meesterstukken, in ruime mate stijgen.

De vrijheid aan die groep kunstenaars geschonken, liet hun toe, ná de verkarwei voor den commandant, zich aan ernstiger werk te wijden en hun kunst te onderhouden. Zoo konden wij in eene leegstaande barak eenige werkelijk interessante tentoonstellingen houden van schilderijen en kunstvoorwerpen. Het was eene afleiding tegen de doodende melancholie, die enkel bewees welke behoefte wij hadden in den geest den druk der stoffelijke zorgen te kunnen ontvluchten.

Dit wil niet zeggen dat men niet probeerde werkelijk te ontsnappen. De pogingen tot ontvluchting waren talrijk en verschillend, al gelukten zij slechts in verhouding van 6 tot 7 per honderd. Er waren twee manieren om dat te probeeren: te voet en per spoor.

De eerste gebeurde ofwel per groep, en viel dan gewoonlijk tegen, ofwel alleen, en dan had men het meeste kans, wanneer de vluchteling krachtadig was, voorzien met het noodige voedsel, en bekwaam om 's nachts zijn weg te vinden.

Het ontsnappen met den trein, waartoe eene ernstige voorbereiding noodig was, met valsche papieren, Deutsche uniformen

Orkest van het kamp der burgerlijke gevangenen te Sennelager.

en de degelijke kennis der Deutsche taal, kon alleen dan slagen wanneer niets aan het toeval werd overgelaten, en op voorwaarde dat degenen die het beproefden op zeer voorzichtige wijze te werk gingen. De ergste hinderpaal was het doortrekken van de driedubbele lijn schildwachten op de Hollandsche grens. Daar mislukten meest al de ontvluchtingen. Zeer typische pogingen, waarvan er vele gelukten, werden ondernomen bij het repatriëeren naar België van de burgerlijke gevangenen.

Deze waren echte menschelijke wraken geworden, door de Duitschers nog meer veracht dan de soldaten; zij hadden niet het gemoed en het karakter van den soldaat, zooals wij dit allemaal min of meer hadden, en zij sleepten hun leven voort in het kamp in een toestand van volslagen lichamelijk verval. De Duitschers besloten naar België terug te zenden al degenen die geen kracht genoeg meer hadden om te werken. Stoutmoedige krijgsgevangenen slopen tusschen die groepen te midden van de herrie die een zulkdanig vertrek noodlottigerwijze moet meebrengen, en stapten rustig uit den trein te Verviers of te Luik, van waaruit het hun gemakkelijker was Holland te bereiken.

Werd men betrapt, dan was de straf onverbiddelijk. De gesnaptte werd teruggebracht naar zijn kamp, werd daar aan een paal gebonden waaraan een plankje was gehecht met de woorden: "Ontsnapt maar weer gepakt" tot stichting van zijne kameraden. Daarna kreeg hij drie weken streng arrest, met als eten droog brood en water, en slechts een op vier dagen wat licht en versche lucht. Dat belette evenwel sommigen niet hunne pogingen te herhalen, en er waren er die tot tienmaal toe opnieuw probeerden om weg te geraken.

De gevangenis waren ten andere altijd vol, en niet alleen van vrijheidsandidaten, want het kleinste misdrijf werd met eene min of meer lange inkerking gestraft. Een kwartuurtje te laat opgestaan, een sigaretje te laat uitgedoofd en de misdadiger werd naar het gevangenhok geleid zoodra er eene plaats openkwam. Maar in de reeks van straffen die de Duitschers op ons toepasten was de kerker niet de ergste;

Holzminden. De kinderen verlaten het kamp.

Kamp van Holzminden. — De kinderen en mannen gaan naar de keuken.

Groep van Belgische, Engelsche, Fransche en Russische gevangenen te Cellelager.

dwangarbeid en terechtstelling waren geene uitzondering. Ik heb met tegenzin de terechtstelling bijgewoond van twee Russen, te rechte of ten onrechte beschuldigd van een schelmstuk, en die beiden, met een stoutmoedigheid die 'k nooit vergeten zal, onder de kogels vielen van een peloton op twintig meter afstand van het kamp.

De ontsnapte werd, nadat hij zijn straf had uitgedaan onmiddellijk naar een ander kamp gezonden en moest daar tot op het einde van den oorlog dwangarbeid verrichten. Van het oogenblik af stond zijn naam in rooden inkt geschreven op de gevangene-nalijsten die van kamp tot kamp van provincie tot provincie, van Hannover naar Beieren werden overgemaakt door de Deutsche overheden.

De sukkelaar was overal verdacht, stond aan alle plagerijen bloot. De lijfstraffen door de gewaarschuwde schildwachten toegepast waren zijn dagelijksch brood. Het onmenselijkste werk werd voor hem uitgezocht, en voor een ja of een neen, of eenvoudig maar om een hoofdbeweging, werd hij beroofd van pakjes, van brieven, dus van 't eenige troostmiddel dat hem bereiken kon.

Gelukkig wanneer het toeval hem, op zijn gedwongen omreizen, in een groot kamp of in een klein kommando bracht, waar een Belgisch of geallieerd onderofficier, die het bestuur van de inwendige diensten waarnam en alleen of met een paar kameraden de pakjes, brieven en beschuiten uitdeelde, hem broederlijk trachtte bij te staan en te troosten. Want de Duitschers, alvorens zij zich openlijk tegen onze pogingen tot organisatie en tegen onze inrichting van brieven en pakjes verzetten, probeerden bij elke gelegenheid ons werk ter sluk te dwarsboomen, en aarzelden niet de "gevaarlijken" en de "koppigaards" er van te berooven. Als vergeldingsmaatregel werden zelfs de verzendingen van beschuit door de Fransche Regeering in 1918, door de

Duitschers verboden. Nu en dan bracht een vermakelijk incidentje wel eens wat vroolijkheid in het treurige kamp, te midden van het harde slavenwerk en de dwingelandij van den hardvochtigen meester. Op eenen schoonen dag kwamen in het kamp aangeland een paar brave Hamburgsche professors door hunne Faculteit belast het verschil te onderzoeken dat er moest bestaan tusschen den omvang van een Vlaamschen schedel en van een Waalschen schedel. Zij kwamen een honderdtal op kommando gladgeschoren koppen meten en omvademen en schatten, zonder te lachen. Misschien zit er op dit oogenblik nog wel de eene of de andere Hamburgsche phrenoloog te verbleeken bij de vergelijkende studie van de afmetingen van een schedel van Gembloers en een Oostendschen occiput.

Men wilde het grondig verschil onderzoeken dat er bestaat, schijnt het, tusschen het Vlaamsche ras en het Waalsche ras. De Duitschers gaven inderdaad hun droom niet op de twee bestanddeelen van de Belgische natie van elkander te scheiden. Niet tevreden met zelf die schijnheilige propaganda te voeren, deden zij beroep op de slechte Belgen die op dit oogenblik in Holland hun enge en zelfzuchtige opvatting van een verdeeld België uitboeten.

De poging was kort maar afdoend. De slechte herders die in het kamp kwamen om er oneenigheid en tweedracht te zaaien, werden door ons allen in zeven haasten terug buiten het kamp geleid met steenen, klompen hout, en alles wat ons onder de hand viel.

De eenige hoop die de gevangene kon koesteren om het kamp te verlaten lag in de periodieke bezoeken van de Zwitsersche dokters. Deze volbrachten hunne taak met strenge nauwgezetheid, maar zij

waren, eilaas! altijd vergezeld van Deutsche geneesheeren die er op uit waren alle welwillende uitspraak van de

De les in het kamp.

In Zwitserland.

ONZE HELDEN

Zwitsers te niet te doen. De neutrale commissies waren ten andere enkel gemachtigd een advies uit te brengen, dat daarna de Deutsche dokter moest goedkeuren of — meestal het geval — afkeuren. Gaf deze laatste zijne goedkeuring, dan was 't nog niet beslist, een laatste tegenonderzoek werd gedaan te Constanz of te Mannheim. Vele gevangenen, die

zich reeds gered dachten, moesten van daar terug naar het folterkamp.

Zij moesten wachten tot aan den wapenstilstand om den bevrijdingskreet te slaken dien ze meer dan vier jaar lang in hun borst hadden moeten versmoren.

Abel LURKIN.

De gewezen gevangenen van Dolhain brengen den eregroet aan de overblijfsels van hunne stadgenooten, in Duitschland terechtgesteld, die in 1920 naar het Vaderland teruggebracht werden.